THE RENDERING OF SUPERLATIVE PARANOMASTIC CONSTRUCTIONS IN QURANIC ALJAMIADO-MORISCO TRANSLATIONS

Daniela-Corina CHIRU, PhD Candidate, University of Bucharest

Abstract: Paronomasia, used as a grammatical device, is a construction much favoured in Semitic languages. It comes as no surprise to encounter such structures in calque languages. However, considering that those translations are very literal, it's unusual to come across paronomastic constructions when they don't appear as such in the original texts. That is the case of the Romance translations of some superlatives in the Aljamiado-Morisco Koranic manuscripts. Hence, the present paper aims at addressing the following question: Does a translation such as la más ermosa figura de las figuraš (manuscript J 39, 150 r) – meant to render the superlative 'aḥsan^{i} taqwīm^{in} (Koran, 95:4) – rely on a certain "oriental" mental logic of the translator, as linguist Galmés de Fuentes (2009: 118) noted, or is actually the result of the translator's efforts to render the original text as accurately as possible?

Keywords: Aljamiado, Moriscos, superlative, paronomasia, manuscripts

0. Introducere

Frecvenţa ridicată a structurilor paronomastice constituie una dintre caracteristicele limbilor semitice. Abundenţa lor în cadrul limbilor calc, în traducerile menite să redea literal textul original, nu surprinde câtuşi de puţin. Însă tocmai caracterul literal al traducerii face ca prezenţa acestor construcţii să fie neobişnuită atunci când acestea nu se regăsesc şi în textul original. Este cazul redării superlativelor relative cu ajutorul construcţiilor partitive paronomastice, în cadrul traducerilor aljamiado-morisce. Astfel, o traducere de tipul *la más ermosa* ***figura de las figuraš*** (codicele J 39, fila 150 r), menită să redea superlativul *'aḥsan^{i} taqwīm^{in}* (Coran, 95:4) se bazează oare pe o logică „orientală", aşa cum a semnalat lingvistul Galmés de Fuentes (2009: 118)? Sau este tot rodul strădaniei traducătorului de a reda originalul arab cât mai fidel? Acestea sunt întrebările la care încerc să răspund în studiul de faţă.

1. Literatura aljamiado-moriscă. Scurtă prezentare

Literatura de expresie aljamiado-moriscă este creaţia unei minorităţi criptomusulmane hispanofone. [1] Este vorba despre comunitatea moriscă prezentă pe teritoriul iberic până la începutul secolului al XVII-lea, stabilită în regiunile recucerite cel mai devreme (Galmés de Fuentes, 2009: 111). Abundă astfel manuscrisele de origine aragoneză, deşi există şi un număr redus de manuscrise care provin din zonele castiliene (Hegyi, 1995: 737; Galmés de Fuentes, 2009: 111).

Primele lucrări datează încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, secolul al XVI-lea fiind perioada când această literatură cunoaşte epoca de maximă înflorire, iar etapa

[1] Aceasta poate fi considerată ca fiind unică la vremea respectivă din două puncte de vedere: era singura comunitate de musulmani din vestul Europei şi, totodată, singura comunitate din lumea islamică în care se vorbea o limbă romanică (López-Morillas, 1994a: 23).

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

finală coincide cu perioada ulterioară expulzării moriscilor (Hegyi, 1995: 737). În rândul acestor opere se încadrează astfel şi scrierile din timpul exilului – după anul 1609 (Alatorre, 2002: 252-253).

Cât priveşte termenul *aljamiado*, acesta provine din cuvântul *aljamía*, care îşi are originea în cuvântul arab *al-acğamiyya(t)*. Dacă iniţial desemna limba romanică vorbită în Peninsula Iberică, ulterior, în spaniola modernă, a căpătat aproape semnificaţia opusă: este vorba de o anumită varietate a limbii spaniole şi anume cea transcrisă în caractere arabe[2] (López-Morillas, 1994a: 17; Hegyi, 1995: 736). Totuşi, în manuscrisele târzii de la începutul secolului al XVII-lea, se renunţă la alfabetul arab, în favoarea grafiei latine[3] (Alatorre, 2002: 252-253; Hegyi, 1995: 737).

Această literatură a luat naştere ca urmare a eforturilor moriscilor de a păstra moştenirea culturală islamică (Hegyi, 1995: 737). Deşi această minoritate uitase limba arabă, tocmai acest aspect justifică utilizarea scrierii arabe, ca simbol al apartenenţei la cultura islamică (Galmés de Fuentes, 2009: 111; López-Morillas, 1994a: 17). Situaţia lingvistică se aseamănă, din acest punct de vedere, cu cea din subcontinentul indian, unde orientarea către diferite medii culturale şi religioase e asociată cu utilizarea unui anumit alfabet. Pe de o parte, limba urdu este scrisă în alfabet arab şi e deschisă la influenţele arabo-persane, iar pe de altă parte, limba hindi recurge la *devanāgarī* şi foloseşte sanscrita pentru împrumuturi (Hegyi, 1995: 751).

Fiind vorba de o literatură clandestină, contemporanii creştini nu ştiau despre existenţa acesteia. Cu excepţia câtorva descoperiri din secolul al XVIII-lea, majoritatea lucrărilor au fost găsite în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu dărâmarea unor case vechi, în ziduri şi în alte ascunzători (Hegyi, 1995: 737). Se consideră că cea mai semnificativă dintre acestea a fost cea de la Almonacid de la Sierra, în vara anului 1884 (Villaverde Amieva, 2010: 92).

După cum arată Bernabé Pons (2010: 27), majoritatea textelor aljamiado-morisce sunt de factură religioasă, mai exact islamică. Este vorba, la urma urmei, de o literatură scrisă de către musulmani şi destinată acestora, (López-Morillas, 1999: 279-81) iniţial în Aragon, iar ulterior – în timpul exilului – în nordul Africii şi într-o măsură mai mică pe teritoriile otomane de pe ţărmurile orientale ale Mării Mediterane. Ca urmare a numărului redus de texte cu caracter profan, se poate considera că acestea nu reprezintă decât o excepţie în cadrul vastei literaturi aljamiado-morisce. Tematica acesteia înglobează, astfel, următoarele domenii: ştiinţe coranice (Coran, comentarii exegetice, lecturi coranice), ştiinţa tradiţiilor profetice, gramatică şi lexicografie, predici, polemici, texte juridice, literatură religioasă (norme ascetico-morale, ritualuri), literatură spirituală (discursuri, lucrări despre profeţi), naraţiuni cu caracter didactico-moral, naraţiuni pe teme escatologice, poezie de caracter religios, tratate de

[2] Prin extensie, *aljamiado* se aplică şi scrierilor în alfabet ebraic şi fenomenelor similare din afara Peninsulei Iberice; este cazul unei literaturi de expresie sârbo-croată, germană, latină, maghiară (sporadic) şi chiar chineză sau în limba afrikaans (Hegyi, 1995: 736-7).

[3] Spre exemplu, manuscrisul 235 din Biblioteca de Castilla-La Mancha şi manuscrisul 232 din aceeaşi bibliotecă, care datează din aceeaşi epocă, transcris, probabil, de către acelaşi copist. Manuscrisul a fost studiat de Abboud-Haggar; a se vedea Abboud-Haggar, S. (2003b, p. 242-257): «El tratado jurídico islámico de *Al-Tafrīᶜ* en el ms. morisco T232 de la B.P. de Toledo, en caracteres latinos, fechado en 1607», în Monferrer Sala, J.P. y Aldon, M.M. *Códices, manuscritos e imágenes. Estudios filológicos e históricos*, *Studia Semitica 2*, Cordoba

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

oniromanţie, reţete medicale, itinerarii, cărţi de călătorie, documente personale, literatură de caracter profan (Bernabé Pons, 2010: 33-34).

Printre cele mai importante titluri se numără deja celebra operă *Poema de Yuçuf* (~ cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea - începutul secolului al XV-lea), poeziile lui Mohamad Ramadán (sfârşitul secolului al XVI-lea), şi *Coplas del alḥiğante de Puey Mançón* (începutul secolului al XVI-lea) – o descriere în versuri a pelerinajului la Mecca.

Cât priveşte lucrările în proză, merită amintite naraţiunile epice cavalereşti şi cele care relatează vieţile profeţilor. Există şi naraţiuni fără personaje religioase; totuşi, chiar şi acestea pot conţine lecţii de ascetism, cum este cazul operei *Estorya de la cibdad de cobre*, în timp ce altele sunt în întregime de caracter profan (*Baño de Ziryāb)* sau adaptări ale operelor romanice (*París y Viana)* (Montaner Frutos, 2010: 54-55).

Cu privire la textele aljamiado-morisce, Rafael Lapesa (1981: 69) conchidea că:

> *nu prezintă interes doar ca vestigiu al unei drame istorice, ci şi în calitate de mărturie lingvistică: poemul* Yuçuf, *cartea* Libro de las Batallas *şi opera* Recontamiento del rey Ališandre *au o adevărată valoare literară; opera* Libro de las Batallas *ridică întrebări importante cu privire la originile epicii;* El condenado por desconfiado *şi lucrările lui Gracián au fost influenţate de povestiri şi legende morisce; iar mistica lui San Juan de la Cruz prezintă afinităţi surprinzătoare cu cea a unui morisc din Arévalo.* [trad. aut.]

Cât priveşte textele coranice, acestea au jucat un rol central în cadrul comunităţii morisce. Prima traducere a fost realizată în anul 1456, sub patronajul Bisericii, după cum se obişnuia la vremea respectivă în cazul traducerilor latine. Diferenţa era că de această dată traducătorul era un învăţat musulman, versat în ştiinţele coranice. Este vorba despre celebra traducere realizată de Yça Gidelli, care din păcate s-a pierdut. Perioada următoare (sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea) este una în care proliferează traducerile coranice de expresie aljamiado-moriscă (López-Morillas, 1999: 279-81).

Singura traducere coranică integrală care s-a păstrat până în prezent se găseşte în manuscrisul 235 din Biblioteca de Castilla-La Mancha, al cărui text a fost retransliterat de către copist din scrierea arabă în caractere latine la începutul secolului al XVII-lea, în ajunul expulzării moriscilor. Celelalte douăzeci şi şase de manuscrise coranice prezintă textul sub formă abreviată, selectând în speţă capitole sau versete din sure cu precădere mecane (Bernabé Pons, 2010: 34).

În context islamic, literatura de tip aljamiado nu este câtuşi de puţin ieşită din comun, ci poate fi relaţionată cu situaţii asemănătoare în care o minoritate foloseşte alfabetul arab; caracterul hibrid care atrage atenţia în textele aljamiade apare şi în cele persane, turce (din epoca otomană), malaeze şi din alte limbi vorbite în spaţiul islamic. Gradul de arabizare, la fel ca în cazul literaturii aljamiado-morisce, variază în funcţie de genul literar – cum era de aşteptat, arabizarea se resimte mult mai puternic în textele de factură religioasă (Hegyi, 1995: 751).

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

2. Status questionis

Încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea (în anul 1888), a văzut lumina tiparului antologia de texte aljamiado-morisce realizată sub coordonarea lui Gil, Riber şi Sanchez - «Colección de textos aljamiados». În ultimele decenii, această varietate hispanică puternic influenţată de limba arabă a fost studiată în numeroase lucrări.[4] În repetate rânduri au fost prezentate trăsăturile sale arhaizante şi influenţele dialectale[5] aragoneze.[6]

Au fost editate o serie de manuscrise aljamiado-morisce, multe dintre acestea în cadrul tezelor doctorale, însă accentul a fost pus cu precădere pe critica textuală şi mult mai puţin pe latura lingvistică. Totuşi, se remarcă câteva lucrări care au analizat manuscrisele coranice şi dintr-o perspectivă lingvistică. Arabista Consuelo López-Morillas a editat manuscrisul toledan 235, de altfel singurul manuscris dintre cele enumerate mai sus care conţine o traducere coranică integrală, realizând şi un studiu lingvistic (însă fără să utilizeze textul original corespunzător) fără să insiste, totuşi, pe influenţele arabe (2011: *El Corán de Toledo. Edición y estudio del manuscrito 235 de la Biblioteca de Castilla-La Mancha*, Gijón: Trea). Aceeaşi lingvistă a realizat un studiu lingvistic şi pentru manuscrisele BNE 4938, BNE 5078, BNP 425, J 18, J 25, J 39, limitându-se însă la un singur capitol coranic (1982: *The Qur'ān in Sixteenth-Century Spain: Six Morisco Versions of Sūra 79,* Londra: Tamesis Books Limited). Se remarcă, printre altele, şi articolul *The Genealogy of the Spanish Qur´an* (2006), extrem de util, întrucât grupează traducerile coranice aljamiado-morisce în familii de manuscrise.

Limba textelor aljamiado-morisce contrasta cu limba textelor creştine din aceeaşi epocă nu doar prin trăsăturile arhaice şi dialectale, ci mai ales prin influenţa limbii arabe (Hegyi, 1995: 751). În opinia lui Döhla (2008: 97), aceasta se face simţită mai ales în plan morfosintactic şi stilistic, printr-o adevărată varietate de calcuri.[7]

Hegyi (1995: 751) observă existenţa unui *Sprachbund*, [8] atunci când aminteşte de afinităţile care apar între limbi de provenienţă diferită. În acest caz, *Sprachbundul* s-ar datora suprastratului arab. De altfel, nu sunt puţini cei care au văzut în idiomul aljamiado-morisc o variantă islamică a spaniolei[9] (Hegyi, 1995: 751; López-Morillas, 1994a; Mar Gómez Renau, 2000).

---

[4] Spre exemplu: Abboud-Haggar - «*Al-Tafrī' de Ibn-Ğallāb*. Edición, estudio lingüístico y glosario del manuscrito aljamiado número XXXIII de la Biblioteca de la Junta y su confrontación con el original árabe»; Bernabé Pons - «Interferencias entre el árabe y el romance en los textos coránicos aljamiados»; Galmés de Fuentes - «La lengua española de la literatura aljamiado-morisca como expresión de una minoría religiosa»; Gómez Renau - «La lengua aljamiada y su literatura: una variante islámica del español»; López-Morillas - «El Corán de Toledo. Edición y estudio del manuscrito 235 de la Biblioteca de Castilla-La Mancha», lista putând fi continuată cu multe alte lucrări.

[5] Vespertino (2004: 1734) semnalează, totuşi, că este mai degrabă vorba despre o varietate *koiné* castiliană-aragoneză.

[6] Se remarcă, mai cu seamă, articolele lui Vespertino - «Contribucion de los textos aljamiado-moriscos al estudio del lexico aragonés» (1985), «El aragonés de la literatura aljamiado-morisca» (2004) şi articolul lui Neira Martínez, «Los prefijos *des-*, *es-* en aragonés» (1969).

[7] Totuşi, lingvista López-Morillas (1994a: 23) consideră că cele mai puternice influenţe arabe se produc în sfera semantică.

[8] În Peninsula Iberică, asemenea situaţiei din alte spaţii limitrofe în epocile de tranziţie, *Sprachbundul* islamic i se opune celui de factură latino-occidentală, dezvoltat la rândul său în contact cu un suprastrat lingvistic cultural complex, reprezentat pe de o parte de latină în diversele ei manifestări (ecleziastică, umanistă etc.) şi pe de altă parte, de suprastraturile secundare – variantele literare ale varietăţilor romanice (Hegyi, 1995: 751)

[9] În opinia lui Casassas Canals (2010: 9-11), astfel de exprimări sunt cât se poate de pertinente. De altfel, arabistul propune o revizuire a terminologiei lingvistice. Din punctul lui de vedere, datorită faptului că influenţa

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

În contextul enunţării existenţei unui asemenea *Sprachbund* religios, merită menţionată şi observaţia lui Grigore (1997: 38) cu privire la afinităţile lexicale:

> *În limbile vorbite de popoarele musulmane au fost împrumutaţi mulţi termeni coranici – la primele traduceri – pentru noţiunile noi. Aceste împrumuturi au dat naştere unui corp de cuvinte religioase comun întregii lumi islamice. Astfel cuvinte precum* qibla *(direcţia de rugăciune),* ’ayya *(semn divin, verset),* ǧanna *(paradis),* ǧahannam *(infern) ş.a.m.d. se regăsesc în toate limbile popoarelor musulmane – inclusiv în chineză care este considerată o limbă extrem de refractară la împrumuturi – ceeea ce a dus la o unitate, în formă şi conţinut, a vocabularului religios islamic.*

Aceste împrumuturile lexicale, cu precădere în câmpurile semantice juridic şi religios, se regăsesc într-un număr foarte mare chiar şi în textele aljamiado-morisce. Lingvistul Galmés de Fuentes (2009: 115-116) arată la rândul lui că, deşi la o primă vedere aceste împrumuturi ar părea să nu se justifice – pentru că ar exista termeni echivalenţi în limba spaniolă – în urma unei analize mai atente se poate observa că, din punct de vedere islamic, nu există în realitate o astfel de corespondenţă:

> *Nu încape îndoială că un* almalāq *sau înger coranic nu coincide, în conotaţiile sale cu îngerul biblic; tot la fel se poate spune şi despre* alǧanna *şi paradis, despre* annabī *şi profet, despre concepetele de* ḥalāl - *permis şi* ḥarām – *interzis [...] Pentru a transpune, aşadar, cultura islamică în spaniola aljamiadă, era necesar ca toţi aceşti termeni tehnici să rămână netraduşi.* [trad. aut.] (Galmés de Fuentes, 2009: 115-116)

Trebuie aduse în discuţie şi câteva considerente privind traducerea Coranului. După cum remarcă Grigore (1997: 28), ideea unei traduceri coranice substitutive este de neconceput în viziunea teologică musulmană. Caracterul inimitabil al Coranului nu permite decât realizarea unor traduceri explicative, ale semnificaţiilor acestuia. Pentru musulmani, transpunerile Coranului în alte limbi nu sunt nimic mai mult decât o interpretare; de altfel, chiar şi manuscrisele coranice aljamiado-morisce includ într-o măsură mai mică sau mai mare pasaje de exegeză scripturală – cunoscute în terminologia arabă drept *tafsīr* (López-Morillas, The Genealogy: 4-5; 2011: 53).

Foarte importantă este şi distincţia între influenţele datorate contactului lingvistic real, istoric şi cele datorate contactului lingvistic din cadrul traducerilor (Rubio, 2009: 195). Există, fără îndoială o diferenţă considerabilă între textele scrise şi idiomul vernacular din regiunea respectivă, mult mai puţin arabizat (Hegyi, 1995: 751). Este vorba despre o limbă liturgică, despre o variantă religioasă a idiomului romanic vernacular (Hegyi, 1985: 647; Galmés de Fuentes, 2009: 117; Casassas Canals, 2010: 9-10, Vespertino, 2004: 1753) şi nu despre limba vorbită de comunitatea respectivă.

În acest caz, este vorba aşadar despre influenţa limbii-sursă asupra limbii-ţintă ca urmare a procesului de traducere, proces cunoscut în literatura de specialitate anglo-saxonă

---

limbilor liturgice în calitate de suprastrat este un fenomen răspândit în lume, putem vorbi de un *Sprachbund* religios – un *hiero-Sprachbund.*

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

drept *translationese*[10] (Rubio, 2009: 195) şi nu presupune existenţa vreunui contact istoric local între vorbitorii limbilor implicate.

Trebuie făcută de asemenea o diferenţă între influenţa sintactică reală şi calcurile lingvistice (Rubio, 2009: 195). Pe alocuri gradul de literalitate este atât de puternic, încât un cititor fără cunoştinţe de arabă va întâmpina dificultăţi serioase în înţelegerea textului.

Soha Abboud-Haggar (1997: 90-91) face o delimitare asemănătoare, când diferenţiază traducerile literale de structurile calchiate. În opinia acesteia, simpla traducere literală un poate fi considerată un calc, pentru că reflectă pur şi simplu suprapunerea unor termeni care în arabă formează o propoziţie întreagă, în timp ce în limba romanică nu transmit nimic, ajungându-se uneori la pasaje total lipsite de înţeles. Astfel, această dorinţă de a urma cât mai îndeaproape originalul şi de a nu omite nimic, de a transpune mesajul fără modificări, poate avea tocmai efectul contrar, aşa cum se întâmplă în cazul traducerii „aquello fue porque ello es que era que" (T 235, fila 318 v), menită să redea sintagma arabă *ḏālika bi-annahu kānat* care s-ar fi putut traduce pur şi simplu prin „esto, porque..." (López-Morillas, 2011: 84)

După cum observă López-Morillas (2011: 84) şi Feria García (2000-2001: 304), nu surprinde câtuşi de puţin că traducerea este foarte literală, procesul fiind răspândit în cazul limbilor calc, aşa cum a fost şi cazul varietăţii *ladino*:[11]

> *Dacă în cadrul traducerilor moderne, un asemenea grad de literalitate este privit ca un defect, în acest caz situaţia este opusă. Traducătorul este dator să nu se îndepărteze prea tare de original, pentru ca versiunea lui să păstreze caracterul sacru al acestuia.* [trad. aut.]

Pe de altă parte, nu tot ce pare la o primă vedere rezultatul influenţei arabe este într-adevăr aşa – unele structuri se întâlnesc de asemenea în idiomurile iberoromanice (mai cu seamă în aragoneză). De pildă, în timp ce Abboud-Haggar (1997: 90) vede în antepunerea verbului faţă de subiect o influenţă sintactică arabă, Döhla (2008: 103-104) demonstrează că această topică apare ca normă în *Glosele emiliene*. De asemenea, structurile de tipul „no... sino" se regăsesc şi în aragoneza modernă (López-Morillas, 1994b: 56), iar formele accentuate ale pronumelor personale utilizate în cazurile dativ şi acuzativ ar fi de asemenea o trăsătură dialectală romanică, după cum observă López-Morillas în repetate rânduri (1982: 34; 1994b: 46; 2011: 123) şi nu o influenţă arabă (Abboud-Haggar, 1997: 87; Galmés de Fuentes, 2009: 117); situaţia nu diferă nici în cazul valorii active a participiului prezent (López-Morillas, 1994b: 54; 2011: 127), deşi unele studii o consideră de provenienţă arabă (Lopez-Morillas, 1994a: 19; Abboud-Haggar, 1997: 88; Galmés de Fuentes, 2009: 117).

Morfosintaxa limbii spaniole nu a suferit transformări sub influenţa celei arabe. Contactul cu araba a dus totuşi la împământenirea unor anumite structuri care erau deja prezente în limbile romanice (Lapesa, 1981: 151-2; Obediente, 2007: 152-4; Döhla, 2008: 104).

---

[10] Este vorba despre traducerile extrem de literale, rezultatul unei „fidelităţi" înţelese greşit (Zoicaş, 2009: 207-16): se reproduce întocmai forma din limba-sursă, imitarea acesteia fiind în detrimentul redării înţelesului.

[11] Prin *ladino* înţeleg aici limba scrisă, nu cea vorbită. Pentru mai multe detalii, a se vedea MANUEL ALVAR (1999) *El ladino, judeo-espanol calco*, Madrid: Real Academia de la Historia.

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

În cazul textelor aljamiado-morisce lucrurile stau însă cu totul altfel. Lucrările respective urmează, în general, tiparele sintactice semitice. Acest fapt nu surprinde câtuşi de puţin, întrucât nu încape îndoială că traducătorii încercau să urmeze în cea mai mare măsură posibilă originalul arab – o traducere cât mai fidelă risca mai puţin să îl „trădeze“ (cu atât mai mult dacă era o traducere coranică).

Interesante sunt pasajele în care, la o primă vedere, apar în traducere structuri specific semitice, deşi originalul arab nu recurge la acestea. Rămâne însă de văzut dacă sunt într-adevăr structuri semitice profund înrădăcinate în limba traducătorului – mărturie a existenţei unei logici „orientale” care controla structurile mentale ale moriscilor, după cum considera Galmés de Fuentes (2009: 118) sau dacă nu cumva oglindesc doar strădania traducătorului de a transpune cât mai literal textul arab în idiomul romanic, acesta încercând să redea nuanţe ale limbii arabe recurgând la mijloacele pe care i le punea la dispoziţie idiomul romanic.

3. Metodologia cercetării

În ceea ce priveşte corpusul, menţionez că pentru studiul de faţă am analizat pasaje din şapte manuscrise: T 235 (Toledo, Biblioteca de Castilla-La Mancha), BNM 4938 (Madrid, Biblioteca Naţională a Spaniei), BNP 447 (Paris, Biblioteca Naţională a Franţei), J 18, J 25, J 39, J 47 (toate cele patru din Madrid, Biblioteca Tomás Navarro Tomás). Toate codicele datează din secolul al XVI-lea, cu excepţia manuscrisului T 235, care îşi are originile la începutul secolului al XVII-lea.

Am delimitat apoi corpusul, căutând pasaje relevante pentru studiul de faţă şi încercând, pe cât posibil, să analizez secvenţe care se regăsesc în mai multe manuscrise, pentru a putea contrasta traducerile.

După ce am adunat datele, am realizat fişe cu pasajele respective, clasificându-le în funcţie de criterii precum structura gramaticală arabă, rădăcina arabă şi versetul coranic pe care îl traduc.

Am analizat apoi exemplele, recurgând în acest demers la calculul coeficienţilor statistici relevanţi, după cum voi arăta în secţiunea următoare.

4. Analiza corpusului

Cum obiectivul prezentei constă în studierea anumitor construcţii paronomastice, e important de notat că există diferenţe de opinie în privinţa definirii paronomazei. Pe de o parte, unii lingvişti văd paronomaza drept un procedeu stilistic ce constă în alăturarea verbului şi a unui complement al acestuia derivat de la aceeaşi rădăcină (Grigore, 1997: 133; López-Morillas, 1982: 38; 1994b: 54). Totuşi, astfel de structuri nu se limitează doar la complementul absolut (Grigore, 1997: 134). López-Morillas (1982: 39) le consideră „false” paronomaze (în contrast cu cea „reală”).

Sunt însă şi lingvişti care extind accepţia termenului de paronomază, considerând că acesta nu se rezumă doar la complementele interne, ci înglobează toate construcţiile care constau în utilizarea aceleiaşi rădăcini sau aceluiaşi termen cu funcţii sintactice diferite, în cadrul unei singure propoziţii (Hegyi, 1995: 145; Bergsträsser, 1995: 20). Acesta va fi şi înţelesul cu care se foloseşte termenul „paronomază în lucrarea de faţă.

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

De asemenea, în timp ce unii arabiştii clasifică construcţiile paronomastice drept procedee stilistice sau retorice (Bergsträsser, 1995: 20), în viziunea altora limba arabă le foloseşte mai degrabă cu o funcţie gramaticală şi nu doar ca procedeu stilistic, ca în limbile europene (Hegyi, 1995: 745), având un rol de întărire şi de preluare a funcţiilor pe care le au adverbele în limbile europene etc. (Grigore, 1997: 133; Bergsträsser, 1995: 20).

Deşi limbile romanice au dezvoltat acest procedeu, frecvenţa ridicată a paronomazei este specifică limbilor semitice (Hegyi, 1995: 745; López-Morillas 1982, 38-9). În cazul traducerilor coranice aljamiado-morisce, construcţiile paronomastice se întâlnesc foarte frecvent ca urmare a influenţei arabe, chiar şi acolo unde nu se regăsesc în originalul arab (López-Morillas, 1982: 38-9)

În traducerile coranice aljamiado-morisce se întâlnesc diferite tipuri de construcţii paronomastice (Carmelo, 1999: 34). În primul rând, merită menţionată intensificarea paronomastică a nedeterminării, oglindind construcţia partitivă arabă (López-Morillas, 1994a: 19; 1994b: 55; Abboud-Haggar, 1997: 90; Galmés de Fuentes, 2009: 117):

(1) T 235 (fila 302 r) 53:56 *Este es* ***pedricador de los pedricadores*** *primero {quiere deçir Muhamed}.*
(2) J 18 (fila 158 r) 53:56 *Ešte eš* ***monešta**ḏ**or ḏe loš monešta**ḏ**oreš*** *p(i)rimeroš […].*

Foarte frecvent se întâlneşte complementul intern sau absolut, cunoscut în terminología arabă drept *mafcūl muṭlaq* (López-Morillas, 1994a: 19; 1994b: 54; Abboud-Haggar, 1997: 89; Galmés de Fuentes, 2009: 117):

(3) T 235 (fila 306 v) 56:4-7 *Y quando* ***tremolará la tierra tremolamiento****, // y serán* ***desmenuçados*** *los montes* ***esmenuçamiento*** *// y serán polbo que se los llebará el ayre, // y seréis naturaleças tres.*

López-Morillas (1994b: 54) menţionează şi cazurile în care subiectul are aceeaşi rădăcină ca verbul:

(4) T 235 (fila 128 v) 12:10 ***Dixo vn dezidor*** *d'ellos {y era Raubil}: «No lo matéis a Yúçuf, mas lançadlo en partida del poço; y hallarlo an partida de los traginantes si vosotros lo hazéis».*

Construcţiile partitive precum cea de la exemplul (1) nu sunt neobişnuite, întrucât imită structura paronomastică din originalul arab: particula *min* precedată de un substantiv nearticulat urmată de pluralul articulat al aceluiaşi substantiv. În acest caz, entitatea respectivă este total nedefinită – „un rege (oarecare)" *malik*^{un} *mina l-mulūk*; *fī yawm*^{in} *min*^{a} *l-'ayyām* – „într-o bună zi"[12] (Wright, 2004: 136; Badawi *et alii*, 2010: 98; Goldenberg, 2012: 114).

Interesante sunt însă contextele în care în care traducătorul alege să folosească astfel de construcţii partitive paronomastice în traducere (foarte asemănătoare cu cele semitice), în ciuda faptului că originalul nu le conţine; de pildă, redarea superlativului relativ *fī 'aḥsan*^{i} *taqwīm*^{in}:

(5) T 39 (fila 150 r) 95:4 *[...]la más ermosa* ***figura ḏe las figuraš*** *[…]*

[12] Astfel de construcţii sunt specific semitice; structuri paralele cu cele arabe enumerate mai sus se regăsesc şi în feniciană: *w-'m mlk b-mlkm* (Goldenberg, 2012: 114).

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

Manuscrisul J 39 este singurul manuscris care recurge la o astfel de construcţie. În celelalte manuscrise, sintagma este redată fără a apela la paronomază, întrucât originalul arab nu este *'aḥsan*^{i} *taqwīm*^{in} ***min***^{a} ***t-taqwīmīn***:

(6) T 235 (fila 343 v) 95:4 *[...] que ya ḥalequemos a la persona en* ***la mejor de las figuras***
(7) BNM 4938 (fila 46 r) 94:4 *[...] ḫaleqamoš a la per(e)šona en* ***la maš fermoša de laš figuraš***
(8) BNP 447 (fila 82 r) 94:4 *[...] crié a la persona en* ***la mejor de las figuras***
(9) J 25 (fila 70 v) 94:4 *[...] ke ya ḫaleqamoš a la persona en* ***la maš fermoša ḏe laš figuraš***

Pentru a găsi o explicaţie legată de aceste construcţii paronomastice, sunt ilustrative cazurile în care aceeaşi rădăcină apare în diferite construcţii, aşa cum este cazul rădăcinii *sfl*, după cum se poate observa în următoarele exemple.

Cum limba arabă este o limbă cu flexiune internă, un elativ este transpus în traducere printr-o construcţie analitică, întrucât idiomul romanic nu dispune de un mecanism sintetic similar. Putem analiza următorul exemplu de redare a elativului *al-'asfilīn*^{a}*:*

(10) T 235 (fila 256 v) 37:98 *y pusímolos a ellos* ***los más baxos***

Iată şi traducerea unei construcţii partitive paronomastice care porneşte de la aceeaşi rădăcină (*sfl*) – *min*^{a} *l-'asfilīn*^{a}*:*

(11) T 235 (fila 273 v) 41:29 *y meterlos emos debaxo de nuestros piedes porque sean* ***de los más baxos***
(12) J 18 (fila 11 r) 41:29 *i meterloš emoš ḏebašo ḏe n(u)wešt(o)roš p(i)yeḏeš por ke sean* ***ḏe loš maš baxoš*** *en el f(u)wego*
(13) J 47 (fila 21 v) 41:29 *i meterloš emoš ḏebašo ḏe n(u)wešt(o)roš pieḏeš para ke sean* ***ḏe loš maš bašoš***

Observăm că în cazul redării unei construcţii superlative paronomastice din arabă (în care atât elativul, cât şi substantivul anexat pornesc de la aceeaşi rădăcină; în acest caz aceeaşi ca în exemplele enumerate mai sus – rădăcina *sfl*) – *'asfal*^{a} *sāfilīn*^{a} – toate manuscrisele, fără excepţie, recurg la o construcţie partitivă paronomastică în traducere:

(14) T 235 (fila 343 v) 95:5: *después la tornaremos* ***el más baxo de los baxo***
(15) BNM 4938 (fila 46 r) 95:5 *dep(u)weš tornamošla en* ***la maš f(a)laka manera de loš flakoš*** *en la bejeḏat*
(16) BNP 447 (fila 82 r) 95:5 *despues tornar-lo-e* ***mas baxo que los baxos***
(17) J 25 (fila 70 v) 95:5 *dep(u)weš tornamošla* ***el maš bašo ḏe loš bašoš***
(18) J 39 (fila 60 v – 61 r) 95:5 *ḏep(u)weš tornamošlo* ***el maš flako // ḏe loš flakoš*** *en la bejeḏaḏ*

Din aceste exemple reiese că redarea superlativelor prin construcţii partitive paronomastice este rodul străduinţei traducătorului de a reda cât mai literal originalul arab. Chiar dacă originalul arab nu foloseşte o construcţie de tip partitiv, moriscul recurge la aceasta pentru că nu dispune în idiomul romanic de o construcţie sintetică paronomastică

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

pentru redarea superlativului. Observăm că traducerea imită forma originalului arab, însă recurgând la mijloacele prezente în limba-ţintă: elativul este redat printr-o construcţie superlativă analitică.

Drept urmare, am analizat toate paragrafele de acest tip prezente în cele cinci manuscrise. Am comparat astfel modul de redare a superlativelor relative. Am analizat doar pasajele unde superlativul relativ este exprimat în textul arab prin structuri paronomastice de tipul unor anexiuni *elativ + articol + substantiv (articulat, plural sau nearticulat, singular)* (Ryding, K., 2005: 252-3) contrastându-le cu pasajele în care superlativul este exprimat cu ajutorul unor structuri neparonomastice de tipul *ʾaḥsanᵘ + substantiv plural articulat* sau *ḫayrᵘ + substantiv plural articulat*. Am obţinut următoarea distribuţie:[13]

	[-] Construcţii partitive neparonomastice	**[+] Construcţii partitive paronomastice**	**Total**
[+] Construcţii paronomastice (*elativ* + substantiv)	0	**14**	14
[-] *ʾaḥsanᵘ* + *substantiv* *ḫayrᵘ* + *substantiv*	**35**	1	36
Total	35	15	50

Datele din tabel arată că distribuţia este aproape complementară. Valoarea extrem de ridicată a coeficientului χ^2 (de 45,37, cu mult peste pragul minim de 3,84) arată că datele sunt fiabile (întrucât probabilitatea ca acestea să se datoreze hazardului este sub 1 la 10 000; $p < 0{,}0001$). Pe de altă parte, valoarea de 0,95 a coeficientului φ (care aproape că atinge pragul maxim), arată că interdependenţa formă-context este foarte puternică (distribuţia este aproape complementară[14]).

Din datele analizate reiese astfel că ipoteza este validă: construcţiile partitive paronomastice sunt menite în acest caz să redea construcţiile superlative paronomastice din originalul arab. Aşadar, şi acesta este un caz de încercare de a transpune cât mai fidel forma originalului arab.

Cum se explică totuşi traducerea din exemplul (5)? În acest caz, este vorba de o excepţie, cauzată cel mai probabil de contextul în care se găseşte această traducere. În

[13] Pasajele selectate iniţial au fost mai multe, însă nu am inclus în analiză exemplele neconcludente (când fie nu se utiliza superlativul, fie se folosea o cu totul altă construcţie), precum:T 235 (fila 6 v) 2:85 ***al fuerte al@deb***
T 235 (fila 131 v) 12: 59 *y os e fecho* ***buen gospedaje****?*
T 235 (fila 189 r) 22:58 ***arrizque bueno***
T 235 (fila 67 r) 5:114 *que Tú eres* ***el buen dante arrizque***
BNM 4938 (fila 46 r) 95:8 *e p(i)yenšaš ke Al.lah no* ***juḏgara a loš juḏgaḏoreš****?*

[14] În cazul rădăcinilor *rḥm* şi *ḥkm* este chiar complementară.

Spre exemplu, când originalul arab recurge la construcţii paronomastice, paronomaza este prezentă în toate cazurile pentru rădăcinile *rḥm* (4 cazuri), *sfl* (5 cazuri) şi *ḥkm* (5 cazuri). Când originalul arab nu recurge la paronomază, aceasta nu apare nici în traducere, în cazul aceloraşi trei rădăcini: *rḥm* (2 cazuri), *sfl* (1 caz) şi *ḥkm* (3 cazuri).

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

vecinătatea acesteia se găsesc structuri paronomastice – cele citate la exemplele 14-18 şi traducerea versetului 95:8:

(19) T 235 (fila 343 v) 95:8 *Y cómo, ¿no es Al.lah* ***el más justo juez de los juezes****?*
(20) BNP 447 (fila 82 r) 95:8 *{sy que} Al.lah es* ***Juez mijor que los Juezes***
(21) J 25 (fila 70 v) 95. 8 pp. 151 *pu(w)eš, ea, ši ¿no eš Al.lah* ***el mejor juzgaḏor ḏe loš juzgaḏoreš****?*
(22) J 39 (fila 61 v) 95:8 *i ¿p(i)yenšaš ke no eš Al.lah* ***el maš b(u)wen juzgaḏor ḏe loš juzgadoreš****?*

O dovadă în plus care sprijină această afirmaţie este şi faptul că nicăieri, nici măcar în acelaşi manuscris (J 39), nu se mai întâmplă să apară o construcţie paronomastică în traducere când originalul nu recurge la paronomază:

(23) J 39 (fila 66 r) 98:7 *ke elloš šon* ***loš mejoreš ḏe laš jenteš***

5. Concluzii

Textele aljamiado-morisce urmează, în general, tiparele sintactice semitice. Acest fapt nu surprinde câtuşi de puţin, întrucât nu încape îndoială că traducătorii încercau să redea cât mai fidel originalul arab.

Interesante sunt totuşi pasajele în care, la o primă vedere, apar în traducere structuri specific semitice, deşi originalul arab nu recurge la acestea (de pildă, redarea superlativelor relative din limba arabă prin construcţii partitive paronomastice).

Dacă la o primă vedere acestea ar putea părea cazuri de structuri semitice profund înrădăcinate în limba traducătorului – putând fi privite ca dovezi ale existenţei unei logici mentale „orientale” – aşa cum considera Galmés de Fuentes (2009: 118), studiul de faţă a reuşit să demonstreze că acestea nu sunt altceva decât rezultatul eforturilor traducătorului de a transpune cât mai literal textul arab în limba-ţintă. Acesta recurge la structuri partitive, limba romanică neoferindu-i o alternativă sintetică prin care să redea paronomaza din superlativele arabe de tipul *elativ + substantiv*.

Bibliografie

*** (secolul al XVI-lea): J 18 *[Azoras alcoránicas]*, Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227524_650922_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 25 *[Azoras alcoránicas bilingües y predicaciones en aljamiado]*, Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227540_650947_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 39 *[Legajo de miscelánea]*, Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227661_651209_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 47 *[Comentario del Alcorán en aljamiado]*, Madrid: Biblioteca

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227681_651234_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): BNM 4938 *[Alcorán]*, Madrid: BNE, manuscris digitalizat < http://bibliotecadigitalhispanica.bne.es/view/action/singleViewer.do?dvs=1347571489371~562&locale=en_US&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=10&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): BNP 447 *[Extraits du Coran avec une paraphrase espagnole interlinéaire]*, Paris: BNP, manuscris digitalizat < http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8562473v/f245.image.r=Arabe%20447.langEN > (legătură consultată pe 31 octombrie 2013)
*** (secolul al XVII-lea): T 235 *[Alcorán]*, Toledo: Biblioteca de Castilla-La Mancha, manuscris digitalizat < http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=397610 > (legătură consultată pe 25 septembrie 2011)
*** (2004): *Al-Qur'ānu l-Karīm*, Damasc: *Daru l-Macrifa* (lectura *Warš can Nāfic*)
ABBOUD-HAGGAR, S. (1997): *Al-Tafrī' de Ibn-Ğallāb. Edición, estudio lingüístico y glosario del manuscrito aljamiado número XXXIII de la Biblioteca de la Junta y su confrontación con el original árabe* (teză de doctorat), Madrid: Universitatea Complutense
—— (2003, 242-257): «El tratado jurídico islámico de Al-Tafrī‘ en el ms. morisco T232 de la B.P. de Toledo, en caracteres latinos, fechado en 1607», în Monferrer Sala, J.P. y Aldon, M.M. *Códices, manuscritos e imágenes. Estudios filológicos e históricos*, *Studia Semitica 2*, Cordoba: Sts
ALATORRE, A. (2002): *Los 1001 años de la lengua española*, Mexic: Fondo de Cultura Económica
BADAWI, E., CARTER, M.G., GULLY, A. (2010): *Modern Written Arabic. A Comprehensive Grammar*, New York: Routledge
BERNABÉ PONS, L.F. (2005, 109-128): «Interferencias entre el árabe y el romance en los textos coránicos aljamiados», în Bádenas de la Peña, P. *et alii* (ed.), *Lenguas en Contacto: El testimonio escrito*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas
—— (2010, 27-44): «Los manuscritos aljamiados como textos islámicos», în *Memoria de los moriscos. Escritos y relatos de una diáspora cultural*, < http://www.bne.es/es/Micrositios/Exposiciones/MemoriaMoriscos/documentos/estudios_1.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
BERGSTRÄSSER, G. (1995): *Introduction to the Semitic Languages. Text Specimens and Grammatical Sketches.* Indiana: Eisenbrauns
CARMELO, L. (1999): «A semiose aljamiada e o reverso do século de oro ibérico», en *Évora* (14), Lisabona: Universitatea Autonomă din Lisabona
CASASSAS CANALS, X. (2010: 368-396): «La literatura aljamiado-morisca en el marco de la literatura islámica española: siglos XIII-XVII (una variedad del castellano vinculada al hiero-sprachbund islámico», în Benlabbah, F şi Chalka, A. [eds.] *Los moriscos y su legado desde ésta y otras laderas*, Rabat
DÖHLA, H. (2008, 87-110): «La traducción como contacto de lenguas: el caso de las traducciones árabe-castellanas del siglo XIII», în Döhla, H. *et alii* (ed.), *Lenguas en diálogo. El iberorromance y su diversidad lingüística y literaria. Ensayos en homenaje a Georg*

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

Bossong, Madrid: Iberoamericana; Vervuert
FERIA GARCÍA, M. (2000-2001, 299-323): «Los moriscos y el uso de la aljamía», en *Al-Andalus Magreb* (8-9, fascículo 2), Cádiz: Universitatea din Cádiz
GÁLMES DE FUENTES, Á (1986, 21-38): «La lengua española de la literatura aljamiado-morisca como expresión de una minoría religiosa», în *Revista Española de Lingüística* (16, fascículo 1), Madrid: Sociedad Española de Lingüística
—— (2009, 111-118): «La lengua de los moriscos», en Alvar, M., *Manual de dialectolgía hispánica. El español de España*, Barcelona: Ariel
GIL, P.; RIBERA, J. ŞI SANCHEZ, M. (1888): «Colección de textos aljamiados», Zaragoza: Litografia de Guerra y Bacque; Tipografia de Comas hermanos
GÓMEZ RENAU, M. (2000, 71-83): «La lengua "*aljamiada"* y su literatura: una variante islámica del español», în *Castilla: Estudios de literatura* (25), Valladolid: Universitatea din Valladolid
GOLDENBERG, G. (2012): *Semitic Languages. Features, Structures, Relations, Processes*. Oxford: Oxford University Press
GRIGORE, G. (1997): *Problematica traducerii Coranului în limba română*, Bucureşti: Editura Ararat
HEGYI, O. (1985, 647-656): «Una variante islámica del español: la literatura aljamiada», în *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes,* Oviedo-Madrid: Universitatea din Oviedo-Gredos
—— (1995, 736-754): «Die Sprache der Aljamiado-literatur und der Moriscos. *La lengua de la literatura aljamiado-morisca*», în Metzeltin, M.; Schmitt, C. [eds.] *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance (vol. II),* Berlin, Boston: X_Max Niemeyer Verlag
LAPESA, R. (1981): *Historia de la lengua española*, Madrid: Gredos
LÓPEZ-MORILLAS, C. (1982): *The Qur'ān in Sixteenth-Century Spain: Six Morisco Versions of Sūra 79,* Londra: Tamesis Books Limited
—— (1994a, 17-24): «Aljamiado and the Moriscos' Islamicization of Spanish», în Mushira, E. *et alii* (ed.), *Perspectives on Arabic Linguistics VI: papers from the sixth annual Symposium on Arabic Linguistics* (vol. 4), Amsterdam: John Benjamins
—— (1994b): *Textos aljamiados sobre la vida de Mahoma: el profeta de los moriscos*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Agencia Española de Cooperación Internacional
—— (1999, 277-292): «Lost and Found? Yça of Segovia and the Qur'ān among the Mudejars and Moriscos», în *Journal of Islamic Studies* (10)
—— (2006, 255-294): «The Genealogy of the Spanish Qur'an», în *Journal of Islamic Studies* (17)
—— (2011): *El Corán de Toledo. Edición y estudio del manuscrito 235 de la Biblioteca de Castilla-La Mancha*, Gijón: Trea
MONTANER FRUTOS, A. (2010, 45-55): «La literatura aljamiada», în *Memoria de los moriscos. Escritos y relatos de una diáspora cultural*, < http://www.bne.es/es/Micrositios/Exposiciones/MemoriaMoriscos/documentos/estudios_2.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
NEIRA MARTÍNEZ, J. (1969. 331-341): «Los prefijos des-, es- en aragonés», în *Archivum: Revista de la Facultad de Filología* (tomo 19), Oviedo: Universitatea din Oviedo

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)

RUBIO, G. (2009, 195-240): «Semitic influence in the history of Latin syntax. Language contact and translation» în Baldi, P., Cuzzolin, P. (ed.) *New Perspectives on Historical Latin Syntax. 1 Syntax of the Sentence*, Berlin: Walter de Gruyter

RYDING, K. (2005): *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge: Cambridge University Press

VESPERTINO RODRÍGUEZ, A. (1985, 63-78): «Contribución de los textos aljamiado-moriscos al estudio del léxico aragonés», în *Archivo de filología aragonesa* (36-37), Zaragoza: Institutul «Fernando el Católico»

—— (2004, 1731-1754): «El aragonés de la literatura aljamiado-morisca», în Castaner, R. M. y Jose Maria, E. (ed.), *In memoriam Manuel Alvar. Archivo de Filología Aragonesa*, 59-60 (2002-2004) [2 vol.], Zaragoza: Institutul «Fernando el Católico»

VILLAVERDE AMIEVA, J.C. (2010, 91-128): «Los manuscritos aljamiado-moriscos: hallazgos, colecciones, inventarios y otras noticias», în *Memoria de los moriscos. Escritos y relatos de una diáspora cultural*, < http://www.bne.es/es/Micrositios/Exposiciones/MemoriaMoriscos/documentos/estudios_6.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)

WRIGHT, W. (2004): *A Grammar of the Arabic Language*. Cambridge: Cambridge University Press

ZOICAŞ, L. (2009, 207-216): «Despre fidelitate în traducere», în *Romanoslavica* (XLV), Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti

BDD-V522 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 03:11:19 UTC)